

ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Послідовне і неухильне додержання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінального процесуального законодавства України, якими передбачені права потерпілих від злочинів, є однією з важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадян на судовий захист від протиправних посягань.

Вступаючи як повноправний член у світове співтовариство, наша держава проводить велику роботу в напрямку гармонізації національного правового поля з загальновизнаними міжнародними стандартами, зокрема і в сфері захисту прав потерпілих від злочинів¹. Правовим фундаментом для цього виступають Загальна Декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів 1983 р., Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою 1985 р.

Інституту захисту прав, свобод і законних інтересів потерпілих у різні роки присвячувалися праці С. А. Альперта, В. П. Бож'єва, Ю. О. Гурджі, С. В. Давиденко, О. В. Капліної, В. О. Коновалової, В. Т. Нора, Т. Л. Сироїд, С. А. Шейфера та інших. Віддаючи належне значущості наукових досліджень процесуалістів, підкреслимо, що на даний час майже не вирішена проблема правового статусу потерпілого на стадії виконання судових рішень.

Проаналізувавши положення ст.ст. 55–57, а також ст. 539 КПК України, пропонуємо умовно поділити права потерпілого при виконанні судових рішень на:

- 1) загальні, якими потерпілий користується протягом усього кримінального провадження;
- 2) спеціальні, тобто ті, якими він наділений лише на стадії виконання судових рішень.

До загальних, перш за все, слід віднести проголошене міжнародними актами право на доступ до механізмів правосуддя. Разом з тим, вважаємо таке формулювання занадто широким за своїм змістом. Тому, враховуючи положення КПК, право доступу до механізмів правосуддя, на нашу думку,

¹ Капліна, О. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України [Текст] / О. В. Капліна // Вісн. Хмельн. ін-ту регіон. управління та права. – 2004. – № 1–2 (9–10). – С. 223.

повинно включати в себе такі права: бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК України; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність суду в порядку, передбаченому КПК України; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК України; бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду. Крім цього, потерпілий у кримінальному провадженні наділений й іншими загальними правами (право подавати докази; заявляти відводи та клопотання; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; брати участь в судовому засіданні, у тому числі з вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку; знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді).

Спеціальними правами потерпілого при виконанні судових рішень є:

- право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому КПК України;
- право подавати клопотання про вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку.

Варто зауважити, відповідно до КПК (ст. 127) право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди може реалізовуватися на будь-якій стадії кримінального провадження, а також, на нашу думку, в будь-якому виді кримінального провадження. Проте ми не даремно віднесли зазначене положення до спеціальних прав з таких міркувань. Так, у статті 471 КПК закріплено: «В угоді про примирення зазначаються ... розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення ...». Відповідно до ст.ст. 45–46 Кримінального кодексу України відшкодування збитків та усунення заподіяної шкоди є умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності. Але слід пам'ятати, що як при укладанні угоди про примирення, так і при звільненні від кримінальної відповідальності такі дії здійснюються на добровільних засадах. Разом з тим, у примусовому порядку відшкодування завданої злочинном шкоди потерпілому здійснюється лише після винесення вироку. Тому саме на стадії виконання судових рішень це право потерпілого набуває безпосереднього змісту. Без виконання конкретного судового рішення у провадженні воно залишиться фікцією і не отримає свого реального втілення.

На жаль, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві поки що відсутні ефективні механізми, які забезпечили б швидке і повне відшкодування потерпілим майнової та моральної шкоди, заподіяної зло-

чином. Стаття 3 Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, схваленої Указом Президента України від 28 грудня 2004 р. № 1560/2004 формулює принцип забезпечення відшкодування шкоди – потерпілі повинні мати право на відшкодування заподіяної вчиненим злочином майнової та моральної шкоди, а також шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, а близькі родичі потерпілого – на компенсацію шкоди, заподіяної його смертю внаслідок злочину¹. Вбачається, що прийняття нормативно-правових документів недостатньо, має бути детально розроблений механізм відшкодування шкоди потерпілим від злочинів². Так як регулювання механізму виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на судовий захист, законодавець зобов'язаний ввести норми, спрямовані на забезпечення захисту прав і законних інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень.

Другим спеціальним правом потерпілого при виконанні судових рішень є право подавати клопотання про вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку. Частина 1 ст. 539 КПК закріплює: «Потерпілий ... має право звертатись до суду з клопотаннями про вирішення питань, які безпосередньо стосуються його прав, обов'язків чи законних інтересів». Проте частина 4 цієї ж статті містить суперечливе положення про те, що в разі інші особи, в тому числі і потерпілий, викликаються в судові засідання в разі необхідності. Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, крім випадків, коли їх участь визнана судом обов'язковою або особа повідомила про поважні причини неприбуття. Таке нормативне регулювання правового статусу цього учасника кримінального провадження не дозволяє реалізовувати свої законні інтереси та порушує вимоги принципу змагальності. Задля можливості повноцінного захисту прав та законних інтересів потерпілого доцільніше закріпити обов'язкову участь потерпілого в кожному разі подання ним клопотання, а не відносити вирішення цього питання на розсуд суду.

Отже, можна констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство спрямоване, перш за все, на захист прав підозрюваного, обвинуваченого, а потерпілий у кримінальному провадженні має значно менше прав. Хоча аналіз законодавства показує, що законодавець орієнтується на міжнародно-правові норми, що забезпечують захист та розширення прав потерпілих від злочинів, в тому числі й при виконанні судових рішень.

¹ Давиденко, С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. В. Давиденко. – Х., 2007. – С. 30.

² Присяжнюк, Т. І. Актуальні питання охорони прав потерпілого від злочину [Текст] / Т. І. Присяжнюк // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 12 (76). – С. 25.